

Жарко Вујошевић*

Балканолошки институт САНУ
Београд

**ПОВЕЉА БРАЋЕ ДРАГАША ХИЛАНДАРУ
О ЦРКВИ Св. ВЛАСИЈА****

Кочани, 1377, 1. јун

Сажетак: Чланак садржи опис, издање, превод на савремени језик и анализу текста повеље коју су деспот Јован Драгаш и његов брат Константин издали Хиландару 1. јуна 1377. године. Њоме браћа Драгаши српском манастиру потврђују посед Цркве Св. Власија у Штипу са три села, коју му је као поклон наменио ктитор челник Станислав. Документ, до сада необјављиван у целини, сачуван је у оригиналу у Манастиру Хиландару.

Кључне речи: Драгаши, деспот Јован, Константин, Хиландар, Црква Св. Власија, Штип, челник Станислав, повеља, издање и коментар.

Опис повеље

Повеља којом деспот Јован Драгаш са братом Константином Хиландару потврђује посед Цркве Св. Власија у Штипу са три села као поклон челника Станислава чува се у том светогорском манастиру под ознаком Хил. 62, топографска сигнатура А 5/17. Исписана је курзивом у 43 реда, црним мастилом на хартији дужине 423 мм, ширине 287 мм, која је налепљена на пергамент исте ширине и дужине 500 мм. Лепљење, због кога није уочљив водени знак, требало би да је учињено већ приликом настанка документа.¹ На пергаменту се налази белешка о записивању исправе (ред 42–43), изведена чини се тамнијим мастилом и

* Ел. пошта: zarko.vujosevic@bi.sanu.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете и науке Републике Србије: *Средњовековно наслеђе Балкана: институције и култура* (ев. бр. 147012).

¹ Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 64–65, одакле су преузети и подаци о материјалу и димензијама.

Жарко Вујошевић

можда другом руком, што важи и за десну половину 39. и цео 40. ред на хартији са годином и индиктом у формули датума. Киновар је употребљен за симболичку инвокацију, иницијал **З** и потпис. Иако о печату нема података, повеља је по свему судећи оригинал.² Сачувана је у добром стању; на појединим местима има набора и прегибба, који не стварају веће тешкоће при читању (видети доле нап. 6, 7 и 9).

Препис из XIX века (монаха Никандра) на једном листу хартије двострано, димензија 360 x 240 мм, сачињен је без значајнијих одступања од изворног текста.³ Чува се у Хиландару под бројем 62/II, топографска сигнатура А 5/18.

Фотографије оригинала: АСАНУ, Историјска збирка 8876к-94; НБС, Археографско одељење Ф 2790; АС, А 5/17 (филм). Издање у овој свесци заснива се на приложеном снимку из Архива Србије. Снимци преписа налазе се у АС (такође у прилогу) и у НБС под наведеном сигнатуром.

Ранија издања

Повеља до сада није издата у целини. Извод у С. Новаковић, *Законски споменици*, 452–453. изоставља аренгу, део завршних формула и белешку са налепљеног прегамента. Мање грешке у читању и неколико испуштених речи не утичу на разумевање текста; треба исто тако указати на погрешну интерпретацију назива селишта Тарахинци и штампарску грешку у датуму (**ЧѢПѢ** уместо **СѢПѢ**). Издање у В. Korablev, *Actes de Chilandar II*, 533–534, бр. 60, доноси

² Уп. Ж. Вујошевић, *Повеља господина Константина Драгаши Хиландару о поклонима војводе Дмитра (Хил. 63)*, ССА 9 (2010) 112, нап. 2. Положај белешке о записивању, која не делује као додаток из каснијег времена, чини тешко прихватљивом претпоставку да се печат могао налазити на евентуално одсеченој доњој маргини хартије.

³ Димензије према *Попису средњовековних повеља и хрисовуља са топографским показивачем* Архива манастира Хиландара из 1983, стр. 11 (срдачна захвалност Мирјани Живојиновић, дописном члану САНУ, која нам је омогућила увид у тај необјављени материјал). Сам Никандар или група монаха крајем прве половине XIX века систематски ради на рестаурацији и преписивању повеља хиландарског архива. У белешкама на полеђини докумената или на њиховим преписима, Никандрово име појављује се у четири случаја из 1842. и 1843. године, док у два записа стоји само датум бележења/преписивања (1839. и 1851) – М. Благојевић, *Господари Срба и Подунавља – прилог српској дипломатици*, ИГ 1–2 (1983) 51–52 (треба упозорити да се подаци Благојевића за повеље Хил. 43 = А 12/5 и Хил. 74 = А 9/2 разликују од оних које даје Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 49, 74–75).

поуздано читање, а изоставља аренгу (осим почетних речи) и санкцију и испушта једну одредбу у диспозитивном делу текста (ред 27–28).

Опис повеље: Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 64–65.

*Текст повеље**

+ Земљнага земли оставльше и тлѣнъ нѣхъ и прѣстъ нѣхъ
 вшъдше, придѣте възникнѣмъ и на висотѣ вчи |2| възнесѣмъ и
 раздѣмъ въперимъ,⁴ гл(аголю)ще къ прѣвѣчъ нѣмъ и безначелъ нѣмъ
 ѿ(тъ)цѣ, вл(а)гѣмъ вл(а)д(ы)цѣ н(е)б(е)сномъ и тво|3|р(ъ)цѣ в'сеи
 5 твари вид[и]мик и невид[и]мик, ѣдиночедомъ С(ы)нъ юго, къ на-
 дежди и похвалѣ рода хр(и)стианъскаго, |4| Г(оспод)ъ Б(ог)ъ сп(а)сѣ
 нашемо І(с)с(с) Х(рист)ъ и прѣс(вѣ)тѣмъ и вл(а)гѣмъ и
 животворецомъ Д(с)хъ юго, въпиюще: сл(а)ва тебѣ три|5|с(вѣ)тага
 Трѣнице въ ѣдинѣмъ Б(о)ж(ь)ствѣ въ вѣки, а м(и)нь! Понѣже
 10 вл(а)гоизволивъ послави ѣдиночеди С(ы)нъ твои |6| на землю
 сп(а)сениа рад(и) чл(овѣ)ч(с)каго, іадърь же тебѣ вл(а)гаго ѿ(тъ)ца не
 втлѣчивъ се.⁵ Любвзъни І(с)с(с) Х(ри)с(т)е, прѣвѣчни и беско|7|нъчъни
 ц(а)рѣ, Г(оспод)и и творъче нашъ, създателю в'сеи твари и всакого дѣла-
 нѣа. Иже прѣславнѣю и в'седрь|8|жавъною рѣкою вса съдръжеи и имѣе
 15 власть н(е)б(е)сними и земљными, <непрѣходими и неконъчавакми>⁶ |9|
 Г(оспод)ь съ С(ы)нѣмъ и съ Д(с)хѣмъ, всею дръжавою поклонѣкми
 и славими въ вѣки, а м(и)нь.
 Вседръжителю ви|10|шъни, вл(а)д(ы)кѣ Г(оспод)и, въ любъви си
 <съхранѣи д(с)ше на)ше,⁷ иже боати се прѣс(вѣ)таго имени твоего и
 20 всегда |11| ѿгодъно творити волю твою на всако врѣме и живѣта
 нашего данънаго ни тобою, сладъки Х(ри)с(т)е нашъ, |12| намъ же

* Редакција издања и превода: Т. Суботин Голубовић.

⁴ Парафраза икоса кондака самогласног, глас б. службе Вазнесењу Господњем: *Триод цветнаа*, Москва 1992, рѣа (191).

⁵ Мотив из славске стихире на великој вечерњи Вазнесења Господњег: *Зборник црквених богослужбених песама*, Београд 1971, 522.

⁶ Реконструкција по траговима слова и формулару коришћеном у повељама Константина Драгаша Хил. 63 и Хил. 64: Ж. Вујошевић, *Повеља Константина Драгаша (Хил. 63)*, 115, ред 7 у издању; исти, *Повеља господина Константина Драгаша о даровању четири села у околини Врања Хиландару (Хил. 64)*, ССА 9 (2010) 138, ред 7 у издању.

⁷ Као у претходној напомени, ред 8 у оба издања.

рабѡмь твоим(ь), по велицѣи м(и)л(о)сти твоки. Нь ѡ, вл(а)д(ы)ко
 творѣче нашъ, ми же раби твои вл(а)го|13|волкникѡмь и щедримь
 чл(овѣ)колюбикѡм(ь) ти, азъ деспотъ Їванъ Драгашъ и братъ ми
 25 Костадинъ,⁸ вѣдѡще |14| те скороа въ м(и)л(о)сти и щедра на грѣшник
 въ вл(а)го, просимь и припадаѡм(ь) къ скорѡи ти м(и)л(о)сти и къ |15|
 пѡчинѣ вл(а)гости твоки, како чл(овѣ)колюбик бити ни въ помощь
 твою дльготрѣпникъ: въ д(ь)нь испи|16|таниа ѡного страшнаго ч(а)са
 м(и)л(о)срднма ѡчима възри на смѣреннѡю наю д(ь)шѡ. Ми же
 30 величаѡм(ь) |17| и прославляѡмь прѣс(в)етѡѡ име твою и ѡ домѡ
 слави твоѡѡ попеченик творимь, <елико>⁹ силъ |18| възможнѡ даро-
 ванною ни тобою.

Приде же властелинъ дома Прѣс(в)етик(ь) Б(о)городи)це Хиланъ дарѣс-
 кикъ, челник(ь) |19| иже ѡ Шипѡ Станиславъ, и възпоменѡ ц(а)р(ь)с(т)вѡ
 35 ни како кс(т)ь съзидаль цр(ь)квѡ на своки бащинѣ въ вблас(т)ь |20|
 домѡ Прѣс(в)етик(ь) Б(о)городи)це Хиланъ дарѣскиѡ С(в)ет(а)го с(в)ещенно-
 м(ь)ч(е)н(и)ка Х(ри)с(т)ѡва Власиа. Моле ц(а)р(ь)с(т)во ни и трѣвѡ
 |21| потврьденик ц(а)р(ь)с(т)ва ни какоже бити тои с(в)етои и
 в(о)ж(ь)ствѡни цр(ь)кви въ всакѡ свободѡ под |22| вбластию дома
 40 Пр(ѣ)с(в)етик(ь) Б(о)городи)це Хиланъ дарѣскиѡ. Ми же видѣвше срь-
 д[ь]чѡнокъ кѡ раждеженик къ домѡ |23| Прѣс(в)етик(ь) Б(о)городи)це
 Хиландарскиѡ и еже къ ц(а)р(ь)с(т)вѡ ни правѡвѣрѡнокъ кѡ порѡботаник,
 прошеник кѡ |24| испльниѡм(ь), како да си кс(т)ь таа с(в)етѡа и
 в(о)ж(ь)ствѡна цр(ь)квѡ С(в)ети с(в)ещенном(ь)ч(е)н(и)кѡ Х(ри)с(т)ѡвъ
 45 Власикъ въ вбласти |25| домѡ Прѣс(в)етик(ь) Б(о)городи)це Хиланъ дарѣскиѡ
 неѡткѡмѡкъ никимъ до вѣка и с люд(ь)ми, цѡ си имаа ѡ градѡ. И
 тѣ|26|мъ зи люд(ь)мъ да нѣс(т)ь зѡ градѡмъ никднѡ смѣсе, ни рабѡте,
 ни поданѡ ка, какоже имъ и ѡд начѡла нѣс(т)ь било. Ни да |27| метѡха
 над ними ни кѡфалиа, ни кнезь, ни кои любо ѡд власти
 50 ц(а)р(ь)с(т)ва ни, тѣчию да си их(ь) испрѡлѡ на|28|стоки иконом(ь)
 кога поставѡю ѡд дома Прѣс(в)етик(ь) Б(о)городи)це Хиланъ дарѣскиѡ.
 И кѡце села кога си имаа, а име сѡлѡм(ь) |29| тѣмь: сѡлѡ Бардица на

⁸ Новаковић грешком додаје четири речи из формулара Хил. 63 и Хил. 64 (ред 11, одн. 10 издања из нап. 6 горе).

⁹ Реконструкција по формулару (в. горе нап. 6); тако и у препису из XIX века.

- градъскомь метохъ и село Благъви, що си кс(ть) населиль на своки
кѡпкници, и се|30|лице Тарахиници,¹⁰ иже кс(ть) испросиль¹¹
- 55 челникъ Станиславъ, тако да насели цр(ь)кви С(вѣ)томъ с(вѣ)щенъно-
м(ъ)ч(ѣ)н(и)кѡ Х(ри)с(то)вѡ |31| Власию въ помень и въ задъшике
ц(а)р(ь)с(т)ва ни – тако да си имаа сипа вса вишеписанъ на села цр(ь)квѣ
С(вѣ)ти с(вѣ)щенъно|32|м(ъ)ч(ѣ)н(и)кѡ Х(ри)с(то)вѡ Власикъ въ в'сакъ
свободъ и ѡтверъжденикѣ, неуткмакмо ни потъкновенъно никимъ до
60 вѣка |33| и съ всѣми мегтами и правинами сель тѣхъ. И елике се об-
рѣтаю глобе на сихъ(ь)зи вишепис(а)ннихъ(ь) селѣхъ(ь), |34| да никъто не
метѣха ними, тьчию цр(ь)квѣ. Ни да имъ к травънине, ни жировънине,
ни сѣнокосениа, |35| ни градозиданиа, просто <рекше> никдне рабо-
те ц(а)р(ь)с(т)ва ни, мале или велике.
- 65 Кто ли хоцетъ дръзнѡти, |36| наважденик(ь) диваолимъ или
ѡхищреник(ь) чл(овѣ)ч(ь)скимъ, разорити сикъ запис(а)никъ, или
втнети ѡд сихъ(ь) чтѡ |37| вишепис(а)ннихъ(ь), таковикъ да разоритъ
Г(оспод)ъ Б(ог)ъ и прѣч(и)стаа юго М(а)ти бл[аго]д[ѣ]телъница и
застѡпница хила|38|нъ даръска и да кс(ть) проклетъ ѡд ТѢИ с(вѣ)тихъ
70 ѡ(ть)ць никеискихъ(ь) и да мѡ кс(ть) сѡп'рникъ с(вѣ)ти с(вѣ)щенно-
м(ъ)ч(ѣ)н(и)к(ь) |39| Х(ри)с(то)вѡ Власикъ въ ѡно страшънокъ и гроз-
нокъ испитаникъ.
- И сикъ вишеписаннокъ слово ц(а)р(ь)ства ни за|40|писа се и ѡтверди
въ лѣто 6516, ендиктивнъ 61.
- 75 |41| + **ВЪ Х(РИ)С(Т)Я Б(ОГ)Я БЛАГОВѢРНИ ІЮ(А)Н(Ъ)
ДЕСПОТ(Ъ) ДРАГЯШЪ** +
|42| Повелѣник(ь) г(о)с(поди)на деспота Драгаша и Костадина,
старць Григорие нарѡчи писати ѡ Коча|43|нехъ м(ѣ)с(ѣ)ца июна 1
д(ь)нь. Цѡракъ писа.

Каснији записи на документу

На полеђини се поред два инвентарска броја и белешке Успенског о години од стварања света налазе два регеста: опширнији (мона-

¹⁰ Новаковић: Тагахинъци; Корабљов: Тарахинци – могуће, због често нејасне разлике између и и н у рукопису. Аргументи у прилог нашем читању су облик посведочен у повељи из 1355. и развој топонима до данашњег времена (в. доле стр. 84, 85 и нап. 29).

¹¹ Новаковић: истрошль.

ха Никандра) из XIX века и испод њега краћи из времена настанка документа (по Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 65). Текст оба регеста према фотографији Народне библиотеке Србије:

+ Сеи хрисовѣль естъ деспота Іванна Драгаша и данъ естъ нашемъ |2| монастырю Хиландарѣ и копіе его в' немъ. И пишетъ како даеть |3| монастырю оу градѣ Шипѣ церква(!) С(вѣ)таго Власіа и три села тамъ |4| со всѣми синорам(и) ихъ, по прошенію челника 5 господара Станислава, |5| да вѣде монастырско (всѣ).¹²

+ ХРҮСОВОУЛ(Ь) СТАНИСЛАВА щипскога чел(ь)ника за цр(ь)квѣ С(вѣ)т(а)го Власиа.

Превод

Оставивши земљи земаљско и удаљивши се од пропадљивог и трошног, приђите да се усправимо и у висине подигнемо очи и уперимо разум,¹³ обраћајући се превечном и беспочетном Оцу, благом владики небеском и творцу свега видљивог и невидљивог, јединородном Сину његовом, нади и похвали хришћанског рода, Господу Богу и спасу нашем Исусу Христу и пресветом и благом и животворном Духу његовом, узвикујући: слава теби трисвета Тројице у једном Божанству у векове, амин! Јер када си благоизволео да пошаљеш твог јединородног Сина на земљу ради људског спасења, он се не одвоји од недара твојих, благи Оче.¹⁴ Драги Исусе Христе, превечни и бесконачни царе, Господе и творче наш, саздатељу све твари и свих бића. (А) оном који преславном и сведржитељном руком свиме управља и има власт над небеским и земаљским (стварима), непролазном и бесмртном Господу са Сином и са Духом, клањамо се свом снагом и славимо га у векове, амин.

Сведржитељу вишњи, владико Господе, у љубави својој сачувај наше душе, јер се бојимо твог пресветога имена и увек нам је мило да извршавамо твоју вољу у све дане нашег живота који си нам дао, слатки Христе наш, нама слугама твојим, по твојој великој милости. Али о, владико творче наш, ми слуге твоје по твојој доброј вољи и милосрдном човекољубљу – ја, деспот Јован Драгаш и брат ми Костадин, знајући да си брз у милости и дарежљив у добру према грешницима, молимо и падамо на колена пред твојом хитром милошћу и пучином твоје доброте,

¹² Реконструкција према Д. Синдик, *Српска средњовековна акта*, 65.

¹³ Видети горе нап. 4.

¹⁴ Видети горе нап. 5.

да би нам твоје човекољубље и дуготрпљење били на помоћ: у дан суда оног страшног часа погледај милосрдним очима на нашу смерну душу. Јер величамо и прослављамо твоје пресвето име и старамо се о дому твоје славе колико је могуће према снази коју си нам даровао.

Дође властелин дома Пресвете Богородице Хиландарске, челник из Штипа Станислав, и помену царству нашем како је на својој баштини подигао Цркву Светог свештеномученика Христовог Власија (да буде) у власти дома Пресвете Богородице Хиландарске. (И) моли царство наше и тражи потврду царства нашег да је тој светој и божаственој цркви дозвољено да буде под влашћу дома Пресвете Богородице Хиландарске. Познавши његову срчану љубав према дому Пресвете Богородице Хиландарске и правоверно служење царству нашем, ми смо испунили његову молбу да та света и божаствена Црква Светог свештеномученика Христовог Власија буде у власти дома Пресвете Богородице Хиландарске неутуђиво и заувек, са људима које има у граду (Штипу). И те људе да у граду нико не узнемирава, нити да им намеће работе и дажбине, као што их нису имали ни од почетка. И да над њима не буде ни кефалија, ни кнез, ни било ко од власти царства нашег, већ да њима управља економ кога постави дом Пресвете Богородице Хиландарске. И још села која има (Црква Св. Власија), а њихова су имена: село Вардишта на градском метоху; село Благви, које је населио (Станислав) на својој купљеници; селиште Тарахинци, које је челник Станислав измолио да насели за Цркву Светог свештеномученика Христовог Власија у помен и задушје царства нашег – да сва горе поменута села поседује Црква Светог свештеномученика Христовог Власија слободно, тврдо, неутуђиво и ни од кога оспорено заувек, са свим њиховим међама и правима. И ако се та села оглобе, да тим (приходом) не располаже нико осим Цркве (Св. Власија). И да су ослобођена од травнине, жировнине, сенокоса, градозиданија, просто речено од сваке работе царства нашег, мале или велике.

А ко се усуди, ђаволским наговором или људском преваром, да уништи ово *записаније*, или да одузме нешто од овога горе писаног, такве да уништи Господ Бог и пречиста његова Мати добротинитељка и заступница хиландарска и да је проклет од 318 светих отаца никејских и да му свети свештеномученик Христов Власије буде противник на оном страшном и грозном суду.

Ово горе писано *слово* царства нашег записано је и утврђено године 6885, индикта XV.

У ХРИСТА БОГА БЛАГОВЕРНИ ЈОВАН ДЕСПОТ ДРАГАШ

Жарко Вујошевић

Заповешћу господина деспота Драгаша и Костадина, старац Григорије наложи да се пише у Кочанима месеца јуна први дан. Писао Цурак.

Превод млађег и старијег регеста на полеђини:

Ово је хрисовуљ деспота Јована Драгаша и дат је нашем манастиру Хиландару и (ту је) његова копија. И пише како даје манастиру у граду Штипу Цркву Светог Власија и три села тамо по њиховим границама, на молбу челника господара Станислава, да буде манастирско све.

Хрисовуљ Станислава штиског челника за Цркву Светог Власија.

Дипломатичке особености

Описујући српске документе Св. Пантелејмона, Сима Ћирковић напомиње да је исправа браће Јована и Константина са мајком Евдокијом руском манастиру из 1376/77. иначе оцењена као оригинал, „по својим дипломатичким карактеристикама идентична“ овој која је предмет наше анализе.¹⁵ Податак који делује неочекивано с обзиром на чињеницу да су канцеларије тзв. обласних господара, без развијене сопствене традиције, биле несталне у поштовању норми и коришћењу формулара.¹⁶ Тако и сам Ћирковић на истом месту упозорава да се нешто старија повеља деспота Јована и Константина Св. Пантелејмону у обе сачуване верзије „много разликује“ од претходно поменутих исправа.¹⁷ А њима су заједнички не сви, али ипак неколики важни дипломатички елементи: употреба црвених слова у инвокацији, иницијалу и потпису, помен царства у двојини/множини (*царство ни*), као и формуле датума (година уз индикт) и потписа; ниједна нема трагове печачења, мада је присуство овог средства овере у пантелејмонској наговештено у њеном називу (видети ниже) и короборацији („знамење и

¹⁵ *Archives de l'Athos XII, Actes de Pantéléèmon*, ed. P. Lemerle, G. Dagron et S. Ćirković, Paris 1982, 171. Текст ове повеље у целини објављен је у Ј. Шафарик, *Стара српска писма из руског манастира Св. Пантелејмона у Светој Гори*, Гласник СУД 7/24 (1868) 249–252. и у *Акты руского на Святомъ Аѳоне монастыря Св. великомученика и целителя Пантелеймона*, Киевъ 1873, 370–373.

¹⁶ На то је пре више деценија указао управо С. Ћирковић, *Осумњичене повеље књезиње Милице и деспота Стефана*, ИЧ 6 (1956) 145.

¹⁷ *Actes de Pantéléèmon*, 171. Издања: Ј. Шафарик, *Стара српска писма из Св. Пантелејмона*, 253–256. и *Акты Св. Пантелејмона*, 374–377. За датовање ове повеље у 1374/75. видети Х. Матанов, *Княжеството на Драгаши. Към историята на Североизточна Македония в предосманската епоха*, Софија 1997, 104–106; уп. М. Живојиновић, *Драгаши и Света Гора*, ЗРВИ 43 (2006) 43.

белег царски“). Пошто се списак сачуваних повеља Драгаша које потписује деспот Јован своди на три наведене, није могуће доносити поуздане закључке о пракси његове канцеларије. Може се, међутим, рећи да наш документ, као и преостала два, по својим дипломатичким особеностима показује истовремено присуство византијске и српске традиције, уз одређене самосвојне елементе.

Исправа којом се бавимо у санкцији се назива *записаније* (ред 36), као и већина докумената изашлих из канцеларије Драгаша, рачунајући и оне које је после 1377. издавао господин Константин, најпре са мајком, а затим самостално (укупно седам, од којих је један грчки).¹⁸ Нешто ниже, у формули датума (ред 39), појављује се термин *слово*, који уз атрибут „златопечатно“ налазимо само још у повељи Св. Пантелејмону из 1376/77.

Чињеница да деспот Јован у овом случају не издаје „хрисовуљ“, већ „обичан“ документ који по свему судећи за разлику од бар једне пантелејмонске исправе није имао никакав печат, чини нам се пре треба разумети као већ поменуто карактеристично колебање дипломатичких форми у канцеларијама обласних господара, него као изузетак у „кршењу правила византијске дипломатике“, како је то својевремено назвао Божидар Ферјанчић.¹⁹ Ипак, високи ранг његове титуле добио је израза у потпису црвеним словима и нарочито у коришћењу царског атрибута, на који је по византијским нормама као деспот имао право. Он се у повељи јавља у карактеристичном облику *царство ни*, пошто се у интитулацији поред Јована као ауктор наводи и Константин (ред 13).²⁰

¹⁸ Изузеци су повеља за Св. Пантелејмон из 1376/77 (*слово златопечатно; хрисовуљ: Actes de Pantéléëmôn*, 172) и Константинова повеља за Хиландар са датумом 15. август 1381 (*хрисовуљ; издања у изводу: С. Новаковић, Законски споменици*, 453–455. и В. Korablev, *Actes de Chilandar II*, 542–543). Старија исправа за руски манастир се на два места назива *хрисовуљ*, а једанпут *записаније (Actes de Pantéléëmôn*, 169).

¹⁹ Б. Ферјанчић, *Владарска идеологија у српској дипломатици после пропасти царства (1371)*, О кнезу Лазару, Београд 1975, 147. „Три хрисовуље“ које наводи аутор заправо су две: Св. Пантелејмону из 1374/75. у два примерка и истом манастиру из 1376/77. О траговима печата на оба примерка исправе из 1374/75. видети *Actes de Pantéléëmôn*, 169.

²⁰ О везивању царског атрибута за деспотско достојанство С. Ћирковић, *Осумњичене повеље*, 149–150. и опширније, с обзиром на византијске традиције, Б. Ферјанчић, *О деспотским повељама*, ЗРВИ 4 (1956) 89–114. Облик *царство ни* налазимо у свим повељама Драгаша чији су (са)издавачи деспот Јован и/или његова мајка Евдокија, која је као супруга деспота Дејана могла да се назива царицом. То су поред исправе за Св. Пантелејмон из 1376/77. још две повеље Евдокије и Константина,

Традиција српске владарске канцеларије препознаје се у употреби аренге *Земљнага земли встављше*, чија се најстарија позната верзија појављује још код краља Милутина.²¹ У међувремену обogaћена новим елементима, ова преамбула посвећена празнику Вазнесења Христовог у повеље Драгаша доспева, према нашој анализи, преко исправе краља Душана Хиландару из фебруара 1340 (Хил. 18).²² Овде је налазимо у нешто скраћеном облику, без цитата Мт. 25, 34 и мотива „смртног часа“ који аутора подстиче на богоугодно дело даривања цркава. „Потпуну“ верзију касније доследно користи Константин, издајући повеље самостално.²³

Правни предмет ове повеље је потврда поседа, тј. дозвола да се Црква Св. Власија у Штипу са њеним имањима и правима додели у власништво Хиландару као поклон и на молбу њеног ктитора челника Станислава.²⁴ Иако су околности правног чина такве да сам петент тражи потврду сопственог дара манастиру, изнете су претпоставке по којима је Хиландар ове прилоге добио у замену за поседе изгубљене одлукама Драгаша, а током спорова које је у то време имао са Св. Пантелејмоном.²⁵ С друге стране, могуће је да диспозиција чува остатак једног изгубљеног документа, наиме претпостављене оснивачке пове-

Ивируну око 1380. и Хиландару 1380/81 (по индикту 1378/79). Издања: М. Живојиновић – Т. Суботин-Голубовић, *Акт господина Константина Драгаша и царице Евдокије манастиру Ивируну (13. јануар, око 1380)*, Хиландарски зборник 11 (2004) 287–294 (са коментаром); F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 190–193. Изузетак је само прва повеља руском манастиру из 1374/75 (уп. С. Ћирковић, *Осумљичене повеље*, 149, нап 11). Када исправе издаје сам, Константин користи искључиво термин *господство ми* (уп. Ж. Вујошевић, *Повеља Константина Драгаша (Хил. 63)*, 111–133).

²¹ Повеља за Хрусијски пирг Вазнесења Христовог из 1313–16: *Споменици на Македонија I*, 324–332 (издање и коментар). Опширније о овој аренги са прегледом повеља у којима се јавља и посебним освртом на њено коришћење у канцеларији Драгаша – Ж. Вујошевић, *Повеља Константина Драгаша (Хил. 63)*, 111–133.

²² Издање и коментар: С. Марјановић-Душанић – Т. Суботин-Голубовић, *Повеља краља Стефана Душана о поклону Хиландару цркве Св. Ђорђа и села Полошко*, ССА 6 (2007) 55–67. О могућим разлозима преузимања формулара Ж. Вујошевић, *Повеља Константина Драгаша (Хил. 63)*, 111–133.

²³ Изузетак представља документ од 15. августа 1381, уп. Ж. Вујошевић, *Повеља Константина Драгаша (Хил. 63)*, 126, нап. 59.

²⁴ Мислимо да закључак Милоша Благојевића по коме је већ сама баштина челника Станислава била „у области“ (тј. у власти) Хиландара почива на нетачном тумачењу одговарајућег места у експозицији (ред. 19–20): М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 2001, 220–221. Уп. ниже одељак *Просопографски подаци*.

²⁵ *Actes de Pantélémon*, 174; М. Живојиновић, *Драгаша и Света Гора*, 49.

ље челника Станислава за Цркву Св. Власија. То се односи на одредбу о привилегијама црквених људи у Штипу (да немају обавезе према граду, *пакже имь и ѿд начела нѣсть било*, ред 26) и посебно на други део диспозиције, у коме се говори о штиској цркви са утврђеним поседи-ма и њиховим имунитетима (ред. 28–35).²⁶

У завршним формулама, после духовне санкције са истом структуром као у исправама за Св. Пантелејмон и датума, следи потпис, идентичан оном у повељи из 1376/77. у коме се појављује само име деспота Јована. Примери из других докумената чије интитулације сугеришу заједничко аукторство показују да је оваква пракса у канцеларији Драгаша била уобичајена.²⁷ Повеља се завршава белешком о записивању, која се налази на долепљеном пергаменту. Реч је о такође карактеристичном елементу у исправама Драгаша, који одсуствује само у старијој повељи за Св. Пантелејмон, док су у две које самостално издаје Константин крајем девете деценије XIV века (Хил. 63 и Хил. 64) завршне формуле изгубљене.²⁸ То је, међутим, и једини познати случај у овом материјалу да се поред писара наводи и име особе на вишем степену претпостављене хијерархије учесника у састављању документа: *старць Григориѣ нарѣчи писати*.

Просопографски подаци

Деспот Јован Драгаш, 74 (страна), 24 (ред у издању); 75, 75, 77 – Син севастократора и затим деспота Дејана и Евдокије, Јован Драгаш је крајем 60-тих година XIV века наследио очеву баштину у североис-

²⁶ Анализу имунитетних формула у повељама Драгаша с обзиром на „провинцијску администрацију“ њихове државе даје Х. Матанов, *Княжеството на Драгаша*, 180–182. и 244–247 (уз табеларно поређење привилегија из повеља чији су предмет поседи у Штипу и његовој околини). Документ уз који Матанов наводи датум 20. јуни 1379. заправо је издат десетак година касније, уп. Ж. Вујошевић, *Повеља Константина Драгаша* (Хил. 63), 111–133.

²⁷ У све три повеље у чијим се интитулацијама јавља Евдокија, њено име је на првом месту, али се она на исправама не потписује (уп. М. Живојиновић – Т. Суботин-Голубовић, *Акт господина Константина Драгаша и царице Евдокије*, 291). Заједнички потпис који одговара интитулацији присутан је само у повељи Јована и Константина за Св. Пантелејмон из 1374/75 (обе верзије).

²⁸ За Хил. 63 и Хил. 64 видети Ж. Вујошевић, *Повеља Константина Драгаша* (Хил. 63), 111–133; исти, *Повеља Константина Драгаша* (Хил. 64), 135–145. За издања осталих докумената видети одговарајуће горње напомене и Ј. Шафарик, *Стара српска писма из Св. Пантелејмона*, 266–271. и *Акты Св. Пантелејмона*, 388–393 (повеља Константина Драгаша Цркви Вознесења Господњег у Штипу, 26. март 1388).

точној Македонији и у кратком року проширио своје подручје, поставши један од најзначајнијих обласних господара на територији Српског царства у распаду. Претпоставља се да је титулу деспота примио од цара Уроша после Маричке битке, дакле у периоду септембар – децембар 1371. Судаћи по сачуваним изворима, у које спада и Јованов новац из тзв. Кичевске оставе, до 1373/74. владао је самостално, мада вероватно већ од тог времена као османски вазал. Између 1374/75. и 1377. у документима наступа заједно са млађим братом Константином (први је повеља за Св. Пантелејмон, поменута горе на више места), при чему карактер њиховог савладарства на територији која се у свом најширем опсегу простирала отприлике између Струме и Вардара и од Врања до Дојранског језера није сасвим јасан. Деспот Јован са историјске позорнице нестаје у току 1377. године; последња сведочанства о њему су наша повеља и она за Св. Пантелејмон датована 1376/77. У октобру 1377. један грчки документ о Мелнику помиње само Константина, који је неспорно директни наследник свог брата у управљању „кнежевином“. По томе би се лето или рана јесен 1377. могли узети као датум смрти Јована Драгаша, мада су изнета и хипотетичка мишљења, заснована на посредним сведочанствима, према којима се он у то време замонашио под именом Доротеј и умро после 1393. као великосхимник Јован Каливит.

Литература: Й. Ивановъ, *Сѣверна Македония. Исторически издирванья*, София 1906, 110–117; 124–134; Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, Београд 1989, 201–215; Х. Матанов, *Княжеството на Драгаша*, *passim* и пос. 33–37 (породично име Драгаш), 88–95 (Јован као самостални владар), 117–123 (заједничка власт са братом и нестанак са сцене), са старијом литературом; М. Живојиновић, *Драгаша и Света Гора*, 41–54 (карта области Драгаша на стр. 52); *Јован Драгаш*, Српски биографски речник IV, Нови Сад 2009, 432–433 (М. Шуица).

Челник Станислав, 74, 34; 75, 55 – Повеља браће Драгаша Станислава представља као хиландарског властелина и челника у Штипу. Подигавши Цркву Св. Власија на својој баштини у граду, снабдео ју је поседима и уз дозволу својих сизерена поклонио српском манастиру на Св. гори. На основу података које доносимо у следећем одељку, могло би се закључити да је становништво дарованих села или области у њиховом непосредном суседству већ од раније имало дужност да врши стражарску службу (на штипској тврђави?). Тиме се отвара простор за претпоставке које ћемо на овом месту укратко изложити. Текст документа каже да је два од три села населио управо Станислав, што би могло да одговара његовој улози градског заповедника са надлежностима

у том крају. Не само због тога сматрамо да закључке М. Благојевића о Станиславу као „челнику Хиландара“ чија је баштина овом манастиру „дуговала одређену службу“ треба узети са резервом (видети и горе нап. 24), мада нам нису јасне околности под којима се у повељи могао назвати хиландарским властелином. Можда је то последица поклона потврђеног нашом повељом, при чему је Странислав имао и обавезу да штити нове манастирске поседе, којима су Хиландару заиста надокнађени неки ранији губици. Изгледа нам мање вероватно да би то били поседи око којих се спорио са Св. Пантелејмоном (видети горе стр. 80 и нап. 25); логичније делује хипотеза да се радило о делу атара села Карбинци насељеног стражарима (**бъци**), којима је повељом цара Душана из јуна 1355. дозвољено да ту остану, иако је земљиште припадало Хиландару.²⁹ Корак даље на несигурном пољу претпоставки је питање да ли је Станислав у том случају населио црквене људе као суседе стражарима, или су ови други претходно расељени, а штитски челник у том крају основао нова села за Цркву Св. Власија, односно Хиландар.³⁰ Повеља браће Драгаша нам о томе нажалост не говори ништа. Она за сада остаје и једини познати извор о челнику Станиславу. Десетак година касније, међу сведоцима у исправи Константина Драгаша за Цркву Вазнесења Христовог у Штипу, помиње се његов син, без титуле и под именом Миловац Репош (прихваћено читање С. Ћирковића из *Actes de Pantéléèmôn*, 181. увидом у фотографију на табли 53 тамо; за издања видети горе нап. 28).

Литература: М. Благојевић, *Државна управа*, 220–221.

Старац Григорије, 75, 78– Учесник у чину записивања повеље (**нарџчи писати**). По атрибуту „старац“ свакако духовно лице, непознат из других извора.

Цурак, 75, 79 – Писар, непознат из других извора.

²⁹ Реч је о повељи Хил. 38, несталој из манастира тридесетих година прошлог века (снимак: АСАНУ 88763-65). Последње издање са коментаром и тумачењем израза **бъци**: А. Соловјев, *Бъци у Душановој повељи г. 1355*, Прилози КИФ 6 (1926) 184–190. Његову тезу о б'цима као стражарима на штитској тврђави прихватила је већина истраживача. У новије време Ћ. Бубало, *Још једном о термину б'ци*, Прилози КИФ 70, св. 1–4 (2004) Београд 2005, 143–154. износи претпоставку да они нису вршили стражарску дужност у граду, већ да су били у непосредној служби цара Душана. О хиландарском поседу у Карбинцима видети наведени чланак, 150–153, са старијом литературом.

³⁰ Становништво дарованих села свакако није могло било подложно Цркви Св. Власија, тј. Хиландару и истовремено имати дужност да врши стражарску службу. Уп. Ћ. Бубало, *Још једном о термину б'ци*, 149–150.

Важнији појмови и установе

У претходним свескама *Старог српског архива* објашњавани су следећи појмови и установе, поменути у овој повељи: **челник, баштина, работа, поданак, кефалија, кнез, иконом, метох, купљеница, селиште, глоба, травнина, жировнина, сенокос, градозиданије.**

Топографски подаци

Повеља записана у **Кочанима**, 75 (страна), 78 (ред у издању) регулише статус **Цркве Св. Власија** (74, 37, 45; 75, 56, 58, 62), задужбине челника Станислава, која данас више не постоји. Налазила се у непосредној околини или у самом **граду Штипу** (74, 34, 46, 47), у XIV веку значајном административном (седиште кефалије) и трговачком месту и једном од центара државе Драгаша.³¹

Ктитор је својој задужбини доделио два села и једно селиште који се овом исправом заједно са црквом потврђују Манастиру Хиландару:

Вардишта, 74, 32 – село које данас не постоји. Пошто га текст повеље лоцира „на градском метоху“, требало би да је лежало у непосредној близини Штипа.³² Према истраживањима Олге Иванове, његово име је највероватније сачувано у микротопониму Вардишче (Големо и Мало) нешто даље од града, јужно од данашњег села Таринци, такође поменутог у повељи. Аргумент у прилог исправности ове убикације средњовековног Вардишта могла би да буде етимологија његовог назива (по Ивановој „место где се чува стража“, или, додајемо, „место где су настањени стражари“), која га доводи у везу са житељима тадашњих Тарахинаца са околином (видети ниже).³³

³¹ Документ пред нама је према расположивим подацима једини који су Драгаши издали у Кочанима. Укратко о етимологији и првом помену под тим именом Ђ. Ивановъ, *Съверна Македонија*, 213–214. Турски попис из 1573. Кочане бележи још увек као село, седиште нахије: *Турски документи за историјата на македонскиот народ. Опишрни пописни дефтери од XVI век за Кустендилскиот санџак*, том V, книга II, прир. М. Соколоски, Скопје 1980, 368–370. За Штип у касном средњем веку и у држави Драгаша видети *Штип низ вековите I*, Штип 1986, 125–201; С. Ћирковић, *Штип у XIV веку*, Зборник на трудови посветени на академикот Михаило Апостолски по повод на 75-годишнината од животот, Скопје 1986, 25–37; Х. Маганов, *Княжеството на Драгаши*, 186.

³² Уп. С. Ћирковић, *Штип у XIV веку*, 32.

³³ О. Иванова, *Исчезнатите месни имиња во областа по сливот на Брегалница*, Споменици на Македонија V, Прилеп 1988, 256–257.

Благви (Благ'ви), 75, 53 – ишчезло село у околини Штипа.³⁴ Према податку из повеље, населио га је челник Станислав на својој купље-ници. Могућа убикација је на јужном ободу села Таринци (Тарахинци), на локалитету Благово.³⁵

Тарахинци (Тарахин'ци), 75, 54 – селиште које је челник Станислав „измолио“ од својих господара Јована и Константина, да би га у њихов „помен и задушје“ населио за своју задужбину.³⁶ Као међник помиње се 1355. у повељи којом цар Душан решава спор између Хиландара и стражара (**б'ци**), који су се настанили у атару оближњег манастирског села Карбинци.³⁷ Може бити да су они заиста вршили службу у Штипу, пошто о континуитету обавеза локалног становништва према градској стражи сведочи турски попис из 1573, у коме је село забележено под именом Трахинци као тимар чији део прихода уживају диздар и чувари штипске тврђаве.³⁸ Топоним је сачуван у облику Таринци – село које и данас постоји на око 7 км североисточно од Штипа.³⁹

³⁴ Исто, 250.

³⁵ А. Стојановски – Д. Горгиев, *Населби и население во Македонија – XV и XVI век I*, Скопје 2001, 218. Аутори овај локалитет доводе у везу са другим именом Таринаца (Благуново), забележеном у турским пописима XVI века.

³⁶ Вероватно услед грешке у Новаковићевом издању које је користио (видети горе нап. 11), Х. Матанов, *Княжеството на Драгаши*, 226, закључује управо супротно: да је Станислав раселио Тарахинце, чиме је то село претворено у селиште!

³⁷ А. Соловјев, *Б'ци у Душановој повељи*, 190.

³⁸ *Турски документи – Кустендилскиот санџак*, том V, книга II, 207–208; 279. Имена житеља Трахинаца су искључиво словенска и хришћанска. Помиње се и „други назив“ села – Горно Гуново (или Благуново? – видети горе нап. 35). О питању места и природе службе б'ца, које за нас, упркос податку из турског пописа, остаје отворено, видети горе, стр. 83 и нап. 29.

³⁹ Карте са положајем Тарахинаца: М. Живојиновић, *Властелинство манастира Хиландара у средњем веку*, Манастир Хиландар, прир. Г. Суботић, Београд 1998, 80; иста, *Драгаши и Света Гора*, 52. На топографској карти Војногеографског института (1:50.000; премејер из 1925, допуне из 1957–58), лист 175, секција Штип 2, забележено је под именом Тараинци. Реч је о локалитету са археолошким налазима из пре-хришћанског и ранохришћанског доба: Б. Алексова, *Епископијата на Брегалница*, Прилеп 1989, 8, 19.

Žarko Vujošević

Institut des Études Balkaniques
de l'Académie serbe des Sciences et des Arts

**CHARTE DES FRÈRES DRAGAŠ EN FAVEUR DE CHILANDAR
ET AU SUJET DE L'ÉGLISE SAINT-BLAISE**

1377, 1er juin, Kočani

Résumé

Le 1er juin 1377, le despote Jovan Dragaš, seigneur de la Macédoine du Nord-Est, et son frère Konstantin, délivrent au monastère serbe de Chilandar une charte portant confirmation d'un don de son vassal, le gouverneur (*čelnik*) de la forteresse de Štip, Stanislav : l'église Saint-Blaise à Štip, fondation du donateur, ainsi que trois villages, vraisemblablement voisins, sis à 5 ou 7 km au nord-est de la ville.

Cette charte, conservée à Chilandar et pour la première fois publiée dans son intégralité, est l'une des dix chartes (neuf en ancien slave et une en grec) rédigées dans la chancellerie de Dragaš à l'intention de monastères athonites, dont nous sont parvenus les textes. Elle a été écrite en cursives cyrilliques sur un papier collé sur parchemin, avec utilisation d'une encre rouge pour la croix de l'invocation, l'initiale et la signature. Une pièce de parchemin rajoutée porte une note indiquant que cet acte a été délivré à Kočani à la demande du despote Jovan Dragaš et de son frère Konstantin, que l'ordre de la rédiger a été donné par l'ancien Grigorije, et qu'elle a été écrite par Curak. L'analyse diplomatique montre qu'il s'agit d'un original, bien qu'on ne relève aucune traces de sceau. Au bas du texte figure uniquement la signature de Jovan, mais le fait qu'il s'agit d'un document commun est indiquée dans l'intitulé (« Moi, despote Jovan Dragaš et mon frère Konstantin ») ainsi qu'à travers le duel/pluriel associé à l'attribut impérial (*carystvo mi* - « *carstvo naše / notre empire* »), ce qui est une caractéristique des chartes de Dragaš et en conformité avec son titre de despote.

L'observation des circonstances dans lesquelles le gouverneur Stanislav fait don à Chilandar des biens mentionnés a amené à penser qu'à cette occasion le monastère serbe s'est vu compenser la perte de terres survenue en 1355. En l'occurrence, sur décision de l'empereur Dušan une partie du territoire du village de Karbinci avait alors été enlevé au monastère pour y installer les membres du garnison de Štip, nouvellement implantés dans cette région. Or, et à ce qu'il semble, les biens dont Stanislav fait don à Chilandar se trouvent précisément dans cette même région. Reste par contre non élucidé le fait de savoir si les gens du monastère ont été installés même au voisinage des gardes ou si ces derniers les ont remplacés après que les premiers ont été déplacés ailleurs.

Mots clés : Dragaš, despote Jovan, Konstantin, Chilandar, église Saint-Blaise, Štip, gouverneur (*čelnik*), Stanislav, charte, délivrance et commentaire.